

ETNOLOGIJA, ANTROPOLOGIJE

ZORAN ČIČA
Institut za etnologiju i folkloristiku
41000 Zagreb, Kralja Zvonimira 17

UDK 39.001
Izvorni znanstveni članak
Primljeno 1. III. 1993.

Tezi o krizi u hrvatskoj etnologiji pretpostavlja se teza o rekonceptualizaciji etnološkog istraživanja s jedne, te fakultetskom institucionaliziranju kulturno-antropoloških pristupa s druge strane. Riječ je o procesu koji već duže vrijeme spontano traje i kojega je potrebno formalizirati.

Jedna situacija sa znanstvenog skupa "Istraživanje pučke pobožnosti" održanog 13. i 14. lipnja 1991. u Etnografskom muzeju u Zagrebu, uvest će nas ilustrativno u temu ovoga rada. Tom sam prilikom pročitao referat pod nazivom *Duhovno iscjeliteljstvo u vjerskoj zajednici "Radosna vijest"* (1991). Indikativna činjenica jest da su, osim ovog i još jednog referata (Lj. Gavrilović: *Sveti Đorđe između aždaje i alien-a*) svi ostali bili vezani uz klasično poimanje teme pobožnosti: vezane uz etnos i tradiciju. Dapače, i sam naziv znanstvenoga skupa bio je o "pučkoj" pobožnosti. Stoga nije bilo neočekivano kada je, nakon izlaganja kad je otvorena rasprava, jedan od diskutiranih reagirao na moj referat otprilike ovako: "Priznajem da mi je to sve bilo zanimljivo slušati, i vidjeti one dijapozitive, i tako, ali mene zanima jedna druga stvar: gdje je tu etnologija? Što je etnološko u tom radu?"

Ova situacija je samo model, primjer na kojem se reflektira sama srž teorijskih pitanja, a time i tendencije i shvaćanja smjera i načina kulturološkog istraživanja u nas. Pokušat ću dati doprinos sagledavanju jednog dijela problema vezanih uz našu znanost (prvenstveno onih nominalne prirode), te ukazati na očiglednu potrebu i nužnost osuvremenjivanja i proširivanja koncepta studija znanosti o kulturi u nas.

KRIZA

Govori se i piše o krizi etnologije. Već prvi broj časopisa *Studia ethnologica* (1989) najavljuje otvaranje rasprave o teorijskim osnovama etnološke znanosti, te donosi nekoliko radova na tu temu. U neformalnim razgovorima o bilo kojoj temi vezanoj uz etnološki rad, ili preciznije, istraživanje kulture, brzo se dolazi do centralnih pitanja i svjesnosti o postojanju izvjesnih neproduktivnih disencija. Napokon, i tema godišnjeg znanstvenog i stručnog skupa Hrvatskog etnološkog društva 1993. usmjerena je upravo u tom pravcu, i ukazuje na potrebu otvorenog razgovora, kreativnih zaključaka i konkretnih koraka.

Uzevši problem u cjelinu, čini mi se da se previđa postojanje dvije razine ovog problema, a govorim o hrvatskoj etnologiji.

Prva razina je upravo ona kako je formulira V. Belaj u svom *Plaidoyeru za etnologiju kao historijsku znanost o etničkim skupinama* (1989). Radi se o "permanentnoj teorijskoj krizi" koja je "takvih razmjera da dovodi u pitanje predmet etnologije, njene pristupe, metode, definicije, pa i samo njeno ime." (ibid., 9). Ovo je razina koja se tiče unutrašnje dinamike razvoja etnologije kao znanosti, problema koji joj postavljaju rezultati vlastitih istraživanja, odnosno pozitivne spoznaje o temeljnim kategorijama vlastite znanosti. S obzirom na vezanost hrvatske etnologije na znanstvenu tradiciju njemačkog govornog područja, ova razina krize sagledava se u kontekstu zbivanja u njemačkoj etnologiji od 60-ih godina naovamo. Na ovoj razini problema govorimo o etnologiji koja ima dvije temeljne odrednice: etnos i rekonstrukciju etničke povijesti kroz proučavanje kulture kao osnovni cilj (ibid., 19).

Na drugom nivou problema isto se govori o izvjesnoj krizi u etnologiji, no tu ona ima puno specifičnije određenje. Misli se na pristupe, metode i shvaćanja o istraživanju kulture u Hrvatskoj općenito. Kada se u ovom kontekstu govori o etnologiji, pri tome se misli, ne na etnologiju u gore navedenom određenju, već na etnologiju kao znanost o kulturi. Specifičnost ovoga nivoa problema ogleda se u "širokom rasponu od historijskih etnoloških do kulturnoantropoloških, modernih i postmodernih pristupa" istraživanju kulture u Hrvatskoj, kako to ističe D. Rihtman-Auguštin (Bilten HED-a, br.8, studeni 1992.). Ova konstatacija jest jednostavno registriranje činjenice da je u hrvatskom etnološkom kadru došlo do evidentne, ne polarizacije, kako se to nepažljivom ili površnom promatraču može učiniti, već disperzije, diferencijacije istraživačkog interesa. Treba opet naglasiti da se i dalje ostaje u polju usmjerenosti ka istraživanju kulture. Istraživači skloni ovoj alternativni potječu poglavito iz Instituta za etnologiju i folkloristiku. Odsjek za etnologiju Filozofskog fakulteta sa Zavodom za etnološku kartografiju utjelovljuje, pak, kulturmohistorijski usmjerenu etnologiju. U skladu sa nekada dominantnom znanstvenom tradicijom vezanom uz njemačku i austrijsku etnološku školu, oblikovan je i program studija etnologije na Filozofskom fakultetu u Zagrebu.

Ovo je, dakle, skica recentne situacije. Odmah želim reći da, unatoč svjesnosti postojanja elemenata koji bi se mogli nazvati krizom, ipak smatram da je na ovom drugom nivou riječ o lažnoj krizi. Po čemu?

DVIJE ETNOLOGIJE

Mislim da nije sporno da je predmet naše znanosti kultura¹. Bez obzira na koju se teoriju ili definiciju kulture oslonili, moguće je postići konsenzus o kulturi kao predmetu, sferi u kojoj istražujemo razne njezine predmetnosti. No ono oko čega se razlikuju, generalno a i konkretno u našem slučaju, različite istraživačke koncepcije jest prioritet konteksta

¹ Kulturu vidim kao totalitet ljudskih ekspresija i impresija (kao socijalizirane svijesti) nastalih kao posljedica a) odnosa antroposa s drugim antroposima, odnosno etnosom, etnosa i drugih etnosa, te b) odnosa antroposa (kao oblikovalačkog individuum) i etnosa (kao grupnog generatora objektivnosti) prema Prirodi-Stvamosti; ovime, naravno, nikako ne impliciram morganovski podvojenost ljudskog i prirodnog, odnosno kulture i prirode.

Ovakvo određenje kulture samo je odgovor na istraživačko pitanje *što* nešto jest. Teorije koje postavljaju teoretičari kulture (teorija kulturnih krugova, komunikacijska teorija, teorija sustava...) uglavnom se bave odgovorom na pitanje *kako* se ono što i dalje ostaje iza pojma kultura organizira, rasprostranjuje, funkcionira. Pitanje *zašto* ostaje kao maksimalistički zahtjev, premda ne uvijek (ili uglavnom?) ostvariv.

manifestacije kulture i pragmatika istraživanja. Za etnologa, i još k tome kulturnohistorijski usmjerenog, to je etnos, i to u njegovoj dijakronijskoj dimenziji. No to je samo naizgled tako. Ono što etnolog zapravo istražuje, ono čime operira istražujući etnos jesu upravo kulturni elementi. Nije moguće govoriti o etnosu kao takvom, etnosu kao čistoj kategoriji van manifestacionih datosti². A čim se prihvatimo tih obje kija - istražujemo kulturu. Sad, specifičnost je etnologije da istražuje kulturu tj. kulturne elemente date kroz ljudske zajednice koje provizorno nazivamo etnosom i to u dijakronijskoj perspektivi, s ciljevima koje si je postavila i o kojima je već bilo riječi.

No čini se da u ovako koncipiranoj etnologiji ima mjesta za dopunu. Radi se o pitanju postavljanja gornje granice u vremenskom određenju polja istraživanja etnologije onako kako je shvaćana u starijoj etnologiji. Znači li prihvaćanje takve koncepcije da je predmet istraživanja kulturnohistorijske etnologije izumro s nekom provizornom granicom otprilike oko drugog svjetskog rata, te da time etnologija postaje u nekom trenutku isključivo kancelarijska znanost? Mora li, ako je etnologija srednjoeuropskog tipa nastala iz pragmatičnih pobuda jednog doba radi istraživanja etničkih zajednica jednoga vremena (18.-19. st) i prostora (Europa), a koje zajednice niti tada nisu bile ono što su bile nekoliko desetljeća ili stoljeća ranije, mora li se time, dakle, odustati i od istraživanja etnosa u sinkronijskoj perspektivi? Znači li to da uključivanjem etničkih društava (koja nikad nisu ni bila zatvorene kulturne cjeline) u globalne tokove, prestankom njihove produkcije onih kulturnih sadržaja koje kulturnohistorijska etnologija smatra za reprezentativne, te globalizacijom kulture, nestaje i sam subjekt koji producira predmet etnologije? Jasno da ne. Uzmimo primjer rada J. Grbić (Grbić, 1992). Tema mu je *Povezanost materinskoga jezika i etničkoga identiteta Hrvata u Mađarskoj*. Ona istražuje, da tako kažem, etnicitet etnosa, odnose s drugim etnosima, odnos manjinskog i većinskog etnosa u suvremenoj državi s fokusom na jezične odnose, prirodu mijene njegovih karakteristika, karakter njegovih konstanti. Jasno je, dakle, da rekonstrukcija etničke povijesti kroz proučavanje kulture ne mora biti jedini domet etnologije, te da dijakronijska nije jedina dimenzija za istraživanje etnosa kroz kulturu.

Prihvatimo li gore izneseno stanovište o kulturi kao onome što nas u etnosu zanima, predmet istraživanja postaje *everchanging phenomenon* etnos, a zapravo kultura. U svakom slučaju, jasno je da i prema etnosu usmjerena etnologija dozvoljava divizije usmjerena (dijakronija i sinkronija)³. I još nešto: *Struktura tradicijskog mišljenja* (Rihtman-Auguštin,

² Upravo je nastojanje da se dokuči "etnos" kao objektivna, postulirana datost i njezin apstraktni, teorijski korelat dovelo etnologiju u krizu. Nameće se analogija sa biblijskim mitom, po kome je sve što postoji u svijetu, ljudi, životinje, biljke, pojave i dr. dobilo svoje točno, određeno providnošću, promišljeno mjesto i ime, te bilo determinirano načinom bivstvovanja: u bitnome je sve danas kakvo je Prvog Tjedna stvoreno.

Kao da se ponekad isto pokušava s etnologijom. Kao da postoji neka točno određena i jasno razgraničena sfera u kulturnoj stvarnosti koja je namijenjena etnologiji. Kao da je samo potrebno dokučiti je, pa ćemo znati i koje su njezine granice, određenja, smisao i cilj. Da anticipiram naredne stranice, mi smo jedini bogovi koji teorije i ciljeve, granice i domete oblikujemo i određujemo.

³ Izvjesna bojazan za znanost koja "stoji i pada" zajedno s pojmom "ethnos" (Belaj, 1989:13), utoliko je opravdana ukoliko je vezana uz tradicionalno shvaćanje tog pojma. No bez obzira do kojih nas zaključaka dovelo suvremeno kritičko promišljanje i određivanje pojma *etnos*, čini se izvjesnim da će uvijek postojati ljudske zajednice podložne zahvaćanju tim pojmom. Osobito ako se "pojam etnosa shvati kao okviri pojam kojega treba uvijek nanovo određivati" (Wemhart, prema Bockhom, 1989:22). Kao što danas, lišeni iluzija prvih istraživača, američke urođenike nazivamo Indijancima (premda s Indijom nemaju veze), a Ameriku Amerikom (premda ju je "otkrio" Kolumbo), pojam etnosa bit će i dalje uporabljiv, tim prije što se radi o apstraktnom pojmu kojemu je moguće pripisati arbitrarni sadržaj. Slično je napravljeno i s godišnjakom IEF-a kada je, nakon kritike radićevskog "naroda" i njegove "posebne kulture", i dalje zadržao naziv "Narodna umjetnost".

1984) pokazala je kako istraživanje etnosa nije nužno ograničeno samo na kulturnohistorijsku metodu. A A. Knežević (1989) upućuje na mogućnost etnološkog istraživanja iz filozofskog rakursa.

Očito je, međutim, da se time polje istraživanja kulture ne iscrpljuje. Kritika dogmatski poimanog kanona narod-kontinuitet-izvornost (Rihtman-Auguštin, 1984:11) u njemačkoj etnologiji šezdesetih godina našla je u nas odjeka među djelatnicima Instituta za narodnu umjetnost (današnji Institut za etnologiju i folkloristiku). Radovi koji će uslijediti sasvim jasno indiciraju na otklon od kulturnohistorijskog pristupa (radovi D. Rihtman-Auguštin, Z. Rajković, A. Muraj). Sintagma pod kojom će kasnije biti inaugurirana nova paradigma istraživanja kulture je *etnologija svakodnevice*. Veliki, etnološkim istraživanjima nepokriveni segmenti kulture postaju predmet proučavanja: "grad i grupe gradskih stanovnika koji u međusobnim odnosima neposredno usmeno komuniciraju", "suvremeni običaji i proslave u urbanom životu, način provođenja slobodnog vremena", "simbolička funkcija suvremene primjene pojedinih tradicionalnih jela i novokomponirana narodna glazba" (Rihtman-Auguštin, 1988:211-212), spomen-obilježja žrtvama prometnih nesreća "kao izražaj suvremenog čovjeka koji ih je izumio, uobličio, eventualno snabdio i verbalnom porukom" (Rajković, 1988:15). Kroz ova otvorena vrata proći će potom O. Supek, I. Prica, M. Povrzanović, čiji radovi nastavljaju već indiciranu tendenciju odmaka i od usko etničke perspektive. Dolaskom O. Supek na Odsjek za etnologiju (jesen 1988) nastava će biti osvježena socio-kulturnoantropološkom dimenzijom. Njezin relativno kratak boravak na Odsjeku rezultirao je i mentorstvom dvama diplomskim radovima suvremenih tema i pristupa (I. Maček: *Vizualni identitet studenata Olands Folkhogskolae: Čitanje ličnog identiteta preko predmeta i načina uređenja sobe* (1990), i već spomenuti rad iz uvoda).

Međutim, pri tome je došlo do izvjesnih nesporazuma i nepreciznosti. Kao prvo, uvođenje sintagme "etnologija svakodnevice" ukazuje na sinkronijsku ravan. Ta činjenica kao da je i s "lijeva" i s "desna" shvaćena kao ahistorizam, što ne samo da nije točno, nego bi, ako želimo biti znanstveno konzistentni, bilo i nedopustivo. Zapravo bi to bilo rezanje grane na kojoj znanost o kulturi sjedi. Kultura je u svojoj protežnoj ravni historijski fenomen. Bez obzira što istražujemo njezin suvremeni segment, on je produkt svog sveukupnog dotadanjeg tijeka i njegova povijesna dimenzija čini nerazdruživ dio njega. Zato D. Rihtman-Auguštin uvodi retoričku dilemu: "Mogu li naposljetku govoriti o etnologiji kao znanosti koja istražuje povijest svakodnevice, ovdje kod nas, svakodnevice naše današnje, ali i minule, s domaćim etničkim, regionalnim i konfesionalnim te socijalnim konotacijama, kao i implikacijama odnosa moći, a to sve u rakursu povijesnih kretanja i razvoja evropske civilizacije?" (1988:6). I zaključuje: "Krug se zatvara. Od kritike kulturnohistorijske etnologije vraćam se historijskom pristupu u etnologiji."

Drugo, ovo proširenje polja istraživanja i dalje kao naziv svoje znanosti zadržava *etnologiju*. Nakon što je izvršila kritiku svih temeljnih postavki klasične etnologije, detronizirala "narod", odbacila rekonstrukciju etničke povijesti kao svoj postulirani cilj, etnologija svakodnevice i dalje zadržava naziv koji je za nju izgubio smisao. Izvođenje iz etimologije nije moguće, jer njezina istraživanja nisu subordinirana etnosu, već istražuju kulturu kao proces (komunikacijski, dijalektički...). Unatoč tome (ili možda upravo zato)

nejasnoće se gomilaju činjenicom da istraživači koji prihvaćaju ove suvremene pristupe, noseći nazive diplomiranih etnologa produciraju radove i identificiraju se s terminologijom anglo-saksonske provenijencije (O. Supek bavi se *simboličkom antropologijom*, J. Čapo na Fakultetu u okviru "Sistematskog uvida u etnologiju" predaje *socijalnu antropologiju*, seminar I. Prica iz "urbane etnologije" zapravo je seminar iz *kulturne antropologije*, M. Povržanović piše o *antropologiji straha*, S. Zorić, doduše s obrazovanjem filozofa i indologa, ali kao magistra etnologije piše o sebi kao *antropologu s predmetom antropologije religije*).

Imamo, dakle, u Hrvatskoj dvije etnologije: jednu koja to jest tradicionalno (makar i do sada samo po svom stereotipu⁴) i etimološki, i drugu koja to jest formalno, iz nužde jer baviti se istraživanjem kulture na način na koji to čine razni ogranci antropologije (kao najšire znanosti o kulturi) moguće je u nas još uvijek prvenstveno pod tim nazivnikom. Razumljivo je da se u takvoj situaciji javljaju istraživanja drugačijeg senzibiliteta, utjecana kritikom kulturnohistorijske etnologije, američkom i britanskom antropologijom i zahtjevom za suvremeno relevantnijim rezultatima i spoznajama.

KOKA ILI JAJE?

Može zazvučati kao šala ako parafraziram dvije rečenice kojima sam još u osnovnoj školi bio podučen prirodi brojeva. Glasilo bi to ovako: "Etnologija i antropologija u prirodi ne postoje. Nitko ih nikada nije vidio niti čuo." No za razliku od brojeva koji ipak predstavljaju simboličke korelate (relativno) stvarnim odnosima koje opažamo u prirodi, u slučaju ovih sestrinskih znanosti takvoj tvrdnji ima mjesta. Ono što postoji jest Stvarnost, nepodjeljivo Jedinstvo, u svoj svojoj egzistencijalnoj punini (dokučivoj i nedokučivoj). Na fizičkoj ravni predočava nam se kao prostorno-vremenski kontinuum. Čovjek je razvio sustavnu djelatnost pronicanja, dokučivanja prirode ove Stvarnosti na mnoštvu njezinih egzistencijalnih ravni. Jedna od njih je ona vezana uz čovjeka kao biće koje samim svojim načinom postojanja, manifestacijama svoje egzistencije ostavlja u Stvarnosti izvjesne tragove, organizaciju vlastitih tendencija i akcija na karakterističan način, ovisno upravo o potencijalu kojim je određena datost njegove biti. Produkcija je čovjeka u Stvarnosti (objekti, modusi mišljenja, načini organizacije prostora i zajednice) ono što nazivamo kulturom.

⁴ V. Čapo, 1991. Čini se ipak da, unatoč svim iznesenim argumentima, ostaje mjesta da se kaže sljedeće: Neka je i hrvatska etnologija bila znanost o kulturi (prva poanta teksta), činjenica je da je njezina selektivnost bila usmjerena upravo na tradicijsku etničku kulturu. Ako i nije bila znanost o distinktivnoj hrvatskoj etničkoj kulturi (druga poanta teksta), onda to više govori o epistemološkim i metodološkim postulatima i ciljevima kulturnohistorijskog usmjerenja (rekonstrukcija etničke povijesti i "izvornosti" kulturnih činjenica), a manje u prilog neetničkoj usmjerenosti starije hrvatske etnologije.

Prema tome: Pitanje nije da li je to bila etnologija kao znanost o narodu ili znanost o kulturi (o kakvoj je narodnosti moguće govoriti izvan kulturnih i emocionalnih kategorija?), već o kakvoj kulturi? Kako autorica sama zaključuje prema Brataniću, bila je to "znanost o kulturi što se bavi kulturama omeđenima etničkim granicama" (ibid.: 8) - ovo možda ne bi trebalo shvatiti samo u geografskom određenju. Da im je upravo reducirana etnička dimenzija kulture bila preokupacija a ne kultura u cjelini, vidljivo je iz činjenice da nijedan od dvojice analiziranih autora nije učinio pokušaj da ukaže na potrebu istraživanja izvan područja tzv. tradicijske kulture. Drugačije je bilo npr. u slovenskoj etnologiji gdje A. Baš već na samom početku šezdesetih razmišlja o onome što bismo danas nazvali etnologijom socijalizma, a pojam "narodne kulture", a time i područje etnološkog istraživanja, proširuje i na kulturu proletarijata (v. Baš, 1978:82).

Na kraju, može li se u suvremenom trenutku preispitivanja buduće orijentacije i koncepcije hrvatske znanosti o kulturi smatrati opravdanim ostati samo pri nazivu *etnologija* sa svim etimološkim i historijskim konotacijama koje povlači? Tim prije što postoji slaganje (Belaj, 1989:13; Čapo, 1991:14) da je temeljna odrednica etnologije etnos: kako onda postići da "novoj" etnologiji temeljna odrednica bude kultura?

Ljudska je, pak, kultura kozmos za sebe⁵. U pokušaju sustavnog proučavanja ljudske kulture oblikovane su, uvjetovane nizom lokalnih historijskih konstelacija⁶, znanosti uvijek srodnog nazivlja i terminologije, ovisno na koji je aspekt promišljanja kulture dat naglasak: srednjoeuropska etnologija, zapadnoeuropska etnologija, anglo-saksonska socijalna antropologija, američka kulturna antropologija.

Međutim predmet istraživanja svima je još uvijek isti: Stvarnost oblikovana na specifični kulturni način. Smeće se često s uma da je upravo ta specifičnost proizvod (analitički nesagledivog) niza uvjetovanosti počevši od fizioloških i geografskih determinanti i utjecaja, preko niza složenih lokalnih i globalnih socio-povijesnih uvjetovanosti, do prostranstava čovjekovih duhovnih dimenzija. Ono što se nastoji je tu neraspjetivu prožetost totaliteta partikularizirati u znanosti s jasnim granicama. A to nije izvedivo. Svako pretendiranje na pravovjerno fragmentiranje Stvarnosti je očigledno neprirодно, već stoga što niti ona sama ne postoji na taj način. Rezove je, ipak, moguće i potrebno raditi iz čisto orijentacijskih i praktičnih razloga.

Iz ove perspektive sagledana, naša situacija izgledala bi otprilike ovako: Multilateralnost predmeta samog (kultura) nametnula se hrvatskim istraživačima potrebom da se istraživanju pristupi i polimetodski i politematski. No pri tome je napravljen iskorak iz etnologije. Daljnje protezanje naziva *etnologija* na svu raznovrsnost teorijskih i metodskih pristupa istraživanju kulture do koje je u nas došlo i do koje će tek neminovno doći, nije moguće bez produblivanja ove (da se vratim na tvrdnju s početka teksta) umjetne krize i podržavanja klime pojmovne nejasnoće. Lažnost krize ogleđa se u nepostojanju ikakvog antagonizma između tradicionalne etnologije i novih istraživačkih tendencija. Zapravo se radi o kompatibilnosti. U svom *Plaidoyeru*, V. Belaj upravo time zaključuje svoj tekst: "Ishodeći iz etnologije, mogu se (i trebaju) proučavati pojedine kulturne pojave i samostalno, nezavisno od ethnosa, i u sklopu sustava u kome postoje, proučavati sami sustavi sa svim svojim značajkama (funkcijama, vrijednostima itd.), dijakronijski ili sinkronijski; svi su pristupi proučavanju kulture legitimni..." (Belaj, 1989:13). Doista, potrebni su nam vrsni radovi i stručnjaci i u kulturnohistorijskim analizama, i u funkcionalističkim, strukturalističkim, i ostalim pristupima suvremene kulturne antropologije. Opasnost nije u pluralizmu pristupa, opasnost je u dogmatizmu i isključivosti teorije.

Prešutni konsenzus već postoji. Potrebno je još jedino sankcionirati stvarnost, ono što se već stvarno i ireverzibilno događa programatski uobličiti. Postavlja se jedino pitanje postoji li znanstvene volje i snage domisliti i razraditi tu koncepciju. Nije li vrijeme da počnemo razmišljati o koncipiranju studija kulturne antropologije koji bi objedinio pozitivne tekovine svih legitimnih pristupa izučavanju kulture, a u skladu s vlastitim kadrovskim mogućnostima. Etnologija bi (pogotovo uzevši u obzir svu zamašnost njezinog znanstvenog

⁵ Nije pretjerano reći da taj kulturni makrokozmos sačinjavaju nebrojeni mikrokozmosi pojedinaca, u kojima se kulturna stvarnost uvijek prelama na neponovljivo specifične načine, te, ovisno o složenosti pojedine individualnosti s većim ili manjim doprinosom sudjeluju u kreiranju *outcome*-a koji nazivamo poviješću kulture.

⁶ Treba naglasiti da te okolnosti, obzirom da su partikularne i proizašle iz historijske pragmatike, nisu za teoriju istraživanja kulture od konačne i ključne važnosti. Zato vezivanje spoznajnog procesa o kulturnoj stvarnosti uz lokalnu znanstvenu tradiciju nosi u sebi zamku redukcionizma.

i etnografskog postojanja u nas) bila njezin ključni pododjel⁷. Studenti bi se obučavali da promatraju kulturu kao sveprisutni fenomen koji prožima sve ravni ljudske egzistencije, kao proces u nastajanju, mijeni, difuziji, odumiranju, recidivizmu. Bili bi obrazovani kao antropolozi koji bi, prilazeći kulturi s etničkog aspekta bili etnolozi (sinkronijski, dijakronijski; kulturnohistorijski, strukturalisti, funkcionalisti; evropskih ili izvanevropskih etničkih zajednica), ekstrahirajući simboličke aspekte kulture bili bi antropolozi simbolizma, s preplitanjem politike i kulture u prvom planu bili bi politički antropolozi itd. "Zajednički nazivnik što spaja različite pododjele kulture je institucionalni pristup. To znači da neki detalj kulture nije ispitivan kao entitet sam po sebi (sam radi sebe, kao takav; op. Z.Č.), već u širem kulturnom kontekstu, kao dio cjelovitog sociokulturnog sistema."⁸ (Pennanen, 1992:200).

"Činjenica da kulturna antropologija nema nikakvih ograničenja što se tiče metoda, regija ili istraživačkih strategija je u cjelini velika prednost teoriji istraživanja kulture. Znanstvenik je tako u stanju upustiti se u eksperimentalno istraživanje. No pritisak na predavački kadar je druga strana medalje."⁹ (ibid.:201).

Koncipiranje kompaktnog programa studija fenomena kulture ukazuje nam se kao nužnost i neminovnost. Također se čini da kulturna antropologija predstavlja neutralnu osnovicu za naziv znanosti koja svoje ishodište ima u dvjema osnovnim odrednicama: čovjeku kao čimbeniku i kulturi kao učinjenom. Već danas imamo situaciju u kojoj nas je stvarnost natjerala da napravimo prve korake. Krenimo joj u susret.

⁷ Ova naizgled subordinacija samo je nužan orijentacijski privid. Ipak, tendencija potpunog savrnavljanja etnologije s (kulturnom ili socijalnom) antropologijom čini mi se nekritičkim preslikavanjem američkog slijeda razvoja. Iz toga bi, naime, proizlazilo da je svejedno zove li se ta znanost u nas etnologijom ili antropologijom. Slažem se da je u suštini riječ o dilemi "koka ili jaje", no postoje neke činjenice koje treba uzeti na razmatranje. Iako je doista riječ o jednoj znanosti, pri njezinu terminološkom određivanju valja uzeti u obzir posebnost teorijskih zasluga na kojima se naša srednjoeuropska "znanost o etnosu" zasnivala.

Američko poimanje etnologije kao jedne (pored arheologije i lingvistike) od poddisciplina kulturne antropologije koja (etnologija) "proučava kako i zašto se obrasci ponašanja razlikuju u suvremenim društvima, kao i dinamiku i evoluciju kulture" (Werner, 1981:2; prijevod s engleskog Z.Č.), razlikuje se od tradicionalnog usmjerenja naše etnologije. Takva koncepcija etnologije a unutar kulturne antropologije omogućila joj je (neopterećenoj determinantama kao što je "narod", "izvornost" itd.) nesmetano razvijanje, što je napokon rezultiralo suvremenom preraspodjelom antropologije kao znanosti koja "smjera na globalno poznavanje čovjeka" (Lévi-Strauss, 1989:343) na niz užih struka kao npr. politička antropologija, antropologija religija, antropologija rada, nutricionistička antropologija itd. Prožimanje etnologije i antropologije zbilje se na način drugog stupnja sinteze (u slijedu etnografija-etnologija-antropologija; ibid.:342-343), tj. nadgradnje. Sagledavanje pojedinih kulturnih elemenata u kontekstu socijalnih sistema (politika, religija, medicina, ekonomija...) nastavlja se stoga tvorbom sintagmi s antropologijom.

Primjere naših radova koji izmiču etnologiji, a koji bi se, na primjer, mogli nazvati političko-antropološkim imamo već sada: *Nova Nova godina - od "Mladog ljeta" k političkom ritualu*, L. Sklevicky (1988) ili *O konstrukciji tradicije u naše dane*, D. Rihtman-Auguštin (1992).

Da zaključim: potreba za kulturnom antropologijom kao na dređenom disciplinom javlja se samo stoga da se termin etnologija ne bi neopravdano protezao na sve pristupe i polja istraživanja kulture, a da ipak i ti novi pristupi, od kojih će se neki vjerojatno tek pojaviti, nađu svoje mjesto u hrvatskoj koncepciji istraživanja kulture. Kompromis kombiniranjem oba termina, kako je to učinjeno u Sloveniji (Oddelek za etnologiju i kulturno antropologiju, 1991) ne čini se, pak, najsigurnijim rješenjem.

⁸ Prijevod s engleskog Z.Č.

⁹ Pennanen iznosi finsko iskustvo (ibid.:196): "Prva katedra za kulturnu antropologiju uspostavljena je u Finskoj prije hekih šest godina (dakle, oko 1986, op.Z.Č.) na Univerzitetu Oulu. Šest mjeseci kasnije katedra je također osnovana u Helsinkiju. Djelokrug profesura nije bio precizno definiran, ali se izvjesna glavna crta od tada oblikovala. Prije nego što su katedre osnovane, čak i poslije, postojala je rasprava i zbunjenost nad odnosom između ove nove discipline, kulturne antropologije, i tradicionalnih disciplina što istražuju kulturu, prije svega etnologije ali i folkloristike, komparativne religije, pa čak i arheologije."

LITERATURA

- Baš, Angelos: O "ljudstvu" in "ljudskem" v slovenski etnologiji, *Pogledi na etnologijo*, Ljubljana, 1978, str. 67-115.
- Belaj, Vitomir: Plaidoyer za etnologiju kao historijsku znanost o etničkim skupinama, *Studia ethnologica* 1, Zagreb, 1989, str. 9-17.
- Bilten HED-a* 8, Hrvatsko etnološko društvo, Zagreb, studeni 1992.
- Bockhorn, Olaf: Nacionalna etnologija (Volkskunde) kao "kulturalna povijest mnogih", *Studia ethnologica* 1, Zagreb, 1989, str. 21-22.
- Čapo, Jasna: Hrvatska etnologija, znanost o narodu ili o kulturi?, *Studia ethnologica* 3, Zagreb, 1991, str. 7-15.
- Čiča, Zoran: Duhovno iscjeliteljstvo u vjerskoj zajednici "Radosna vijest", *Studia ethnologica* 3, Zagreb, 1991, str.117-135.
- Grbić, Jadranka: *Povezanost materinskoga jezika i etničkoga identiteta Hrvata u Mađarskoj*, Zagreb, 1992, doktorska disertacija, rukopis u dokumentaciji IEF-a br.1403.
- Knežević, Anto: Uz raspravu o etnologiji, *Studia ethnologica* 1, Zagreb, 1989, str. 37-40.
- Lévi-Strauss, Claude: Mjesto antropologije u društvenim znanostima i problemi koje postavlja njezina nastava, u: *Strukturalna antropologija*, Stvarnost, Zagreb, 1989, str. 333-368.
- Maček, Ivana: *Vizualni identitet studenata Olands Folkhogskola: Čitanje ličnog identiteta preko predmeta i načina uređenja sobe*, Zagreb, 1990, diplomski rad, rukopis u dokumentaciji Odsjeka za etnologiju, Filozofski fakultet.
- Pennanen, Jukka: The relationship between ethnology and cultural anthropology in Finland, *Studia Fennica, Ethnologica* 1, Helsinki, 1992, str. 196-201.
- Rajković, Zorica: *Znamenje smrti*, Izdavački centar Rijeka - Zavod za istraživanje folklor, Rijeka - Zagreb, 1988.
- Rihtman-Auguštin, Dunja: *Struktura tradicijskog mišljenja*, Školska knjiga, Zagreb, 1984.
- ***: *Etnologija naše svakodnevice*, Školska knjiga, Zagreb, 1988.
- ***: O konstrukciji tradicije u naše dane, *Narodna umjetnost* 29, Zagreb, 1992, str. 25-43.
- Supek, Olga: Etnos u etnologiji i kulturnoj antropologiji, *Zgodovinske vzporednice slovenske in hrvaške etnologije*, Knjižnica Glasnika SED 5, Ljubljana, 1988, str.29-60.
- Sklevicky, Lidija: Nova Nova godina - od "Mladog ljeta" k političkom ritualu, *Etnološka tribina* 11, Zagreb, 1988, str.59-72.
- Werner, Dennis: *Cultural Anthropology*, Prentice-Hall, Inc., New Jersey, 1981.

ETHNOLOGY, ANTHROPOLOGIES

Summary

The idea of a crisis of ethnology, present in recent Croatian scientific papers as well as in common parlance, should be viewed and dealt with on two levels. First is general, that of ethnology as a scientific discipline and its own epistemological dynamics (reconsideration of its methodology, redefinition of key terms). Second should be more specifically Croatian, in the perspective of coexistence of different approaches to the research of cultural phenomena. In that process tendencies appeared that try to step out of the frame of traditional ethnological approaches, and establish the link to the modern anthropological grounds.

In the present situation three possible steps are considered. First, to conceptualize the research of cultural phenomena in such a way as to encompass all current ethnological as well as socio-cultural approaches. Second, to establish this concept under the name of cultural anthropology as a common denominator. Third, to institutionalize this at the University level.